

УДК 37.091.4:[37.015.31:57.081.1]

DOI:10.30837/nc.2023.4.41

Дотримання принципів природовідповідності за Г.Г. Сковородою під час організації командної взаємодії здобувачів освіти

*Ольга Башкір,
Людмила Зеленська*

Максимальне використання творчого потенціалу кожного члена колективу сприяє його перетворенню на команду, що є наслідком синергії. З одного боку, це формує партнерські стосунки в колективі, а з другого — допомагає аналізувати та приймати рішення в нестандартних ситуаціях кожним членом колективу. Синергія в командній роботі хореографічного колективу передбачає чітке, структуроване, узгоджене співробітництво членів команди, у процесі якого інтегруються усталені та утворюються нові способи та якості взаємодії, продуктивний, неповторний результат, якого не може досягти по одинці жоден із членів команди, об'єднаної спільною ідеєю та бажанням до відкритої співпраці [1, 2].

У будь-якому випадку на першому етапі створення команди — дослідження міжособистісних стосунків у підрозділах, з членів яких планується утворення ко-

манди [2] — педагогові варто розпочинати дослідження особистісних якостей кожної дитини, її природних талантів, створювати умови для їх прояву, розкриття та розвитку.

Проблемі природовідповідності відведено чимало місця на сторінках праць відомих українських педагогів, які активно шукали таку освітню модель, яка б найкраще відповідала природі людини, її характеру і темпераменту, психологічним особливостям тощо. Для цього педагог повинен глибоко знати здобувача освіти у всіх її життєвих проявах. Природовідповідність як педагогічний принцип обстоювали у свій час Я. А. Коменський, Ж.-Ж. Руссо, Й. Г. Песталоцці, А. Дістерверг та ін. В Україні його обґрунтовували та розробляли, починаючи з XVII ст., С. Полоцький, Е. Славинецький, Г. Сковорода. Згодом — К. Ушинський, Т. Луbeneць та ін.

Центральною психолого-педагогічною проблемою спадщини філософа Г. С. Сковороди є ідея природовідповідності, суть якої полягає в тому, що розвиток особистості, її формування, зміст навчання й виховання мають підпорядкуватися тому природному потенціалу, який людина одержує від власного генофонду.

Грунтовне знання з філософії, риторики, поетики, набуті в Києво-Могилянській академії, у відомих європейських університетах (Віденському, Краківському), педагогічна діяльність (праця викладачем у Переяславському колегіумі, домашнім учителям у маєтку поміщика Степана Томари) дозволили йому сформулювати рекомендації, висловити цікаві, цінні думки, що й на сьогодні залишаються актуальними для педагогічної науки й практики.

Великого значення Г. С. Сковорода надавав вихованню особистості дитини і зазначав, що запорукою успішного виховання дітей мають бути добрі настанови, викорінення поганих звичок. Для цього він рекомендував такі методи виховання, як бесіда, роз'яснення, приклад, поради тощо. Виховуючи особистість, наголошував мислитель, слід більше вдаватися до переконань, привчати учнів аналізувати свої вчинки. І це, дійсно, є дієвим, адже саме спілкуючись із здобувачем освіти, можна відкрити в ньому щось індивідуальне та особливе, допомогти йому розкрити власний потенціал, зосередити увагу та особливостях саморозвитку тих чи тих якостей, запропонувати йому індивідуальну траєкторію особистісного розвитку, що є дуже важливим сьогодні на всіх рівнях освіти — від дошкільної до освіти дорослих.

Правильно організоване виховання, яке полягає у всебічному гармонійному розвитку особистості кожного здобувача освіти з максимальним врахуванням її природних нахилів і задатків, що здійснюється спільними зусиллями батьків, учителів, суспільства, починаючи з перших днів життя дитини, є, на думку Г. С. Сковороди, запорукою успішного запобігання

відхилень у поведінці молоді [7]. І саме в такому контексті варто організувати командну взаємодію здобувачів освіти, дотримуючись принципу природовідповідності та педагогіки партнерства.

З огляду на сучасність, цінними є ідеї Г. С. Сковороди щодо виховання особистості. Так, йому одним із перших належить ідея єдності розумового, морального і трудового виховання. Саме така гармонія, на його розсуд, дає можливість сформувати загальнолюдські, сімейні, громадянські, особистісні чесноти та запобігти появі таких якостей, як неробство, жорстокість, самодурство, егоїзм тощо.

Розкриваючи принцип природовідповідності у вихованні, Г. С. Сковорода відстоював думку, що він має відповідати інтересам народу, жититися з народних джерел і зберігатися в житті кожного народу. На його думку, мета виховання — підготовка вільної людини, гармонійно-розвиненої, щасливої, корисної для суспільства, людини, здатної жити і боротися. Досить широко трактується Г. С. Сковородою саме поняття «народності». Вона, на думку педагога, зумовлюється всім укладом життя, історичними умовами, мовою, культурою, інакше кажучи, ментальністю народу [11].

Г. С. Сковорода як у навчанні, так й у вихованні принцип природовідповідності визначав як основний. Він уважав, що найкращий учитель — природа: «Рожденного на добро нетрудно научить на добро. От природы, как матери, легонько успевае наука собою. Сия есть всенародная и истинная учительница и единая» [10, с. 114].

Далі Г. С. Сковорода висуває ідею «спорідненого», тобто природовідповідного виховання такими словами: «Без природы як без шляху: чим далі рухаєшся, тим більше блудиш. Природа є вічне джерело бажання. Воля (за прислів'ям) є дужча за всяку неволю. Вона спонукає до приватного досвіду. Досвід є батько мистецтву, знанню і звичці. Звідси народилися всі звички, і книги, і хитрощі. Це головна і єдина вчителька вірно навчати птаха літати, а

рибу — плавати. Премудре ходить у Малоросії прислів'я: без Бога ні до порога, а з ним хоч за море. Бог, природа і Міневра є одне і те ж». У цих словах українського філософа визначена основна ідея принципу природовідповідності: йти слідом в усьому за природою [8].

Саме з височини осягненого його думкою історичного шляху людства ідея «сродної праці» починає сприйматися як ейдос, що віднаходить свій зміст у незчислених прагненнях людей до щастя. Через ідею сродної праці український філософ проголошував народження нової людини та світу, причому Г. С. Сковорода наполегливо підкреслює думку про існування «сродності» для кожної окремої людини [4].

Природні задатки у людей неоднакові. Але кожна людина, на думку Г. С. Сковороди, має можливість, спираючись на них, розгорнути успішну діяльність у тій чи тій галузі. Мислитель вдається до такого образу. Природа, писав він, подібна до багатого фонтана, що наповнює різні посудини до повної місткості. Педагог-мислитель висловлює думку про те, що природа має вплив на людину; без урахування цього людина не може мати успіху в житті, адже «без природи — як на манівцях: чим далі йдеш, тим більше заплутуєшся» [9].

Зазначимо, що ідея спорідненості виховання з природою людини пронизує твори Г. С. Сковороди: байки, притчі, філософські трактати, афоризми тощо. У багатьох із них змальовано найвищі якості людини, якими вона наділена природою: людяність, сердечність, великодушність, добротність, справедливість, скромність, працьовитість, гідність тощо. Ними обдаровані всі люди від народження, але не всі пізнають їх у собі і наслідують «блаженній» натурі. Неробство, пихатість, жорстокість, самодурство, егоїзм, чинопочитання, плазування перед модою, на думку педагога, є протиприродними, тобто набутими внаслідок неправильного виховання й умов життя (байки «Орел і Черепаха», «Бджола

і Шершень», притчі «Вдячний Еродій», «Вбогий жайворонок» тощо [9].

Г. С. Сковорода не протиставляв природу вихованню чи навпаки, а всіляко підкреслював, що виховання посилює розвиток природних можливостей, чим сприяє формуванню «істинної людини». Згідно з поглядами мислителя, принцип природовідповідності реалізується лише за умови, коли в суспільстві наявні гуманні відносини [13]. Саме під час командування педагог сьогодні має звертати увагу на істинність кожного здобувача освіти, створювати умови для розкриття особистісного потенціалу кожного та становлення позитивної мотивації до творчої справи колективу заради досягнення спільної мети та прогресивного результату.

Так, на підставі проведеного аналізу історико-педагогічних джерел [4; 5; 7; 8; 11; 12] та філософсько-педагогічних засад творчості Г. С. Сковороди можна виокремити такі провідні ідеї принципу природовідповідності:

- забезпечення природної гармонії національного і вселюдського;
- природа як один з могутніх виховних факторів;
- пізнання та вдосконалення природних здібностей кожної дитини;
- найліпшими вчителями дитини є батьки;
- провідна роль у вихованні дитини належить вчителю та школі;
- розвиток почуттів, наполеглива праця — правильний шлях до морального виховання;
- пізнання навколишнього світу та самопізнання;
- наявність у суспільстві гуманних відносин.

У кожної дитини, проголошує Г. С. Сковорода, від народження є задатки, здібності, нахили, властивості до певного виду діяльності. Саме природа, зазначає він, є «вічним джерелом бажань», що спонукають до досвіду, який у свою чергу веде до мистецтва та до звички. Це заклик мислителя сучасним педагогам, батькам максимально враховувати при-

родні схильності як умову повноцінного розвитку дитини.

Так, під час формування команди педагогові потрібно розподіляти між кожним членом колективу певні ролі, виконання яких передбачається такими особистостями, які реально здатні це зробити; при цьому в колективі кожен переконаний не лише в тому, що він особисто спроможний виконати певне доручення, але й у тому, що всі члени команди неупереджено та відповідально виконують свої завдання, сукупність яких становить спільну дію та спільний результат.

Саме спостереження за кожною людиною та встановлення її реальних природних здібностей є провідною ідеєю філософсько-педагогічного вчення Г. С. Сковороди. Установлено, що, за Г. С. Сковородою, головним є не лише виявлення, але й удосконалення природних здібностей кожної людини. Оскільки доля суспільства залежить від вдалого вибору кожним його членом спорідненої діяльності відповідно до природних здібностей та покликання, то, готуючи дітей до тієї чи тієї діяльності, зокрема й до командної взаємодії, насамперед доцільно враховувати їхні нахили та вподобання.

Під природою людини філософ-просвітитель розуміє обдарування, схильності, дані від народження. Він стоїть на тому, що надані природою особливості дитини мають добре знати батьки та вихователі й всебічно розвивати. Г. С. Сковорода вважає, що успадковані можливості людини можуть розкритися безпосередньо в природному стані діяльності» [12, с.413].

У сучасних умовах розвитку науки, техніки, глобалізації й інтеграції освітнього простору актуальною постає ідея постійного самостійного оволодіння знаннями. «Чим глибше й повніше людина оволодіває знаннями, тим відчуває більшу потребу в них», підкреслював Г. С. Сковорода. Треба вчити учнів, людей самостійності в набутті знань, — писав він. Тренування в написанні творів, віршів, листів тощо — стануть у нагоді під час

формування вмінь і навичок самостійної роботи.

Важливим під час командоутворення є не лише виявлення природних здібностей кожного здобувача освіти певного колективу, але й стимулювання до самовдосконалення, розвитку таких здібностей, які притаманні людині від народження. Саморозвиток, самовдосконалення власних талантів — це компетентність здобувача освіти, яку треба формувати під час командоутворення ще на початковому етапі. І це стосується як виховного, так і навчального процесів.

Дуже важливим для розвитку людини є створення таких умов, де вона ще з дитячого віку пізнає себе, відкриває в собі свої природні здібності та таланти з метою їх розвитку та вдосконалення, перетворення на професійні компетентності в дорослому житті. Важливим у такому контексті є прищеплення здобувачеві освіти вмінь старанно самостійно працювати над розвитком своїх здібностей, що вирізняють їх з-посеред інших людей і дозволяють якісно виконувати певну роль в командній взаємодії.

Крім того, Г. С. Сковорода передбачає розвиток природних здібностей шляхом самовдосконалення, боротьби внутрішньої природи людини з брутальними пристрастями та потворними соціальними цінностями. Отже, Г. С. Сковорода обстоює незалежну, вільнодумну людину, яка б протистояла впливові «цивілізованого» суспільства, була б свідомим творцем власних ідеалів, учинків [5; 6].

Підкреслимо, що цінною у спадщині Г. С. Сковороди є його позиція щодо ролі особистості у власному становленні, формуванні. «Пізнай самого себе», «вчись в інших», «наглядай за душею, яке в ній зерно проростає, і не барись полоть, як де недобре вийшло» — постійно радив він. «Привчи себе до того, щоб кожного дня через очі або вуха потрапляло в твою душу що-небудь не лише зі Святого Письма, а й те, що побачиш і почуєш з випадкових подій, переживуй, розмелюй і, наскільки

зможеш, перетворюй на поживний і рятівний сік... ніби та тварина», — писав він у листі до Михайла Ковалинського.

Пізнання самого себе, вважав Г. С. Сковорода, є основою життя людини, а, отже, і всього виховання, навчання й освіти. Ця ідея йшла з глибини віків, бо ще Сократ у Древній Греції проголосив: «Пізнай самого себе і будеш щасливим». Г. С. Сковорода основною метою освіти вважав саме пізнання самого себе, що на сьогодні є первинною ланкою формування активної, самостійної, ініціативної особистості-майбутнього фахівця [3].

У своєму творі «Наркисс» Г. С. Сковорода з першого до дев'ятого розділу наголошує на доцільності пізнання себе. Григорій Савич порівнює людину з деревом. Тінь від дерева — це тіло людини, вона мертва, жива основа людини — дерево, дерево — це розум, це серце, це віра людини, це внутрішня людина, яку треба пізнати. Якщо людина не пізнала себе, вона залишається тільки тінню: «Ты-то тень, тьма и тлень! Ты сон истинного твоего человека. Ты риза, а он тело. Ты — приведение, а он в тебе истина. Он твои красота, образ и план, да только в тебе и тебя он содержит. Не внешняя наша плоть, но наша мысль — то главный наш человек. В ней мы состоим. А она есть мы. Если кроме видимости, ничего не видишь? Ведь вера пустую видимость презирает, а опирается на то, что в пустоше есть голова, сила есть в основании» [10, с. 128–130].

Навчити учня побачити в собі «істинного человека», навчити пізнавати самого себе — завдання вчителя. Згадаємо основні методи, якими користувались представники педагогіки співробітництва: Віктор Шаталов, Шалва Амонашвілі, Євгеній Ільїн та інші. Їхніми основними методами виховання й навчання були самоаналіз, самонагляд, самооцінка, самонаказ, самодисципліна, самоорганізація, самопокарання, самонавіювання, самопереконавання, самозаохочення, що є основними методами самопізнання та самовиховання, в чому і є сутність всього педагогічного процесу [3, с. 67].

У процесі пізнання самого себе педагогу потрібно вчити учня бачити в самому собі гарне, добре, красиве, навчити позитивному ставленню до себе, навчити любити самого себе, а не бути самозакоханим, не милуватися собою, а вдивлятися в себе, розглядаючи. Навчити бачити і в оточуючому світі найкраще: через себе, до навколишнього світу: «Не любит сердце, не видя красоты» [10, с. 122]. Якщо педагог навчить бачити і в собі, і в оточуючому світі красиве, то навчить зберігати і помножувати це красиве — така формула Григорія Сковороди. Велике значення надавав Григорій Савич розвитку почуттів, мислення: розвиток серця — «источник святой», початок початку справі будь-якій: «Человек есть Мысль! Дух! — вот что надо развивать! Знай себя. Смотри себя. Будь в доме твоём. Береги себя. Береги сердце» [10, с. 131, 140].

Щінуючи вище за все дружбу, педагог підкреслював, що обирати собі друзів слід у колі щирих, постійних і простих людей, у яких є «ясність душі» і «прагнення до всього чесного». Під час організації командної взаємодії здобувачів освіти педагогові весь час потрібно створювати умови для формування та прояву дружніх стосунків у колективі, розуміння вчинків один одного, підтримки та прояву умінь емпатувати.

Отже, провідні ідеї Г. С. Сковороди про роль природи в розвитку людини та спорідненість виховання здобувачів освіти з їхньою природою мали позитивний педагогічний та соціальний зміст і значно вплинули на подальший розвиток педагогічної думки в Україні. Він започаткував у вітчизняній педагогіці ідею народності виховання, основою якої б було служіння простому трудовому народові. Своїм подвижницьким життям Г. С. Сковорода подав приклад відданості народу, показав, яким має бути народний учитель. Його педагогічні ідеї розвивали І. Котляревський, Г. Квітка-Основ'яненко. Вони вплинули на освітню діяльність Кирило-Мефодіївського товариства, на формування педагогічних поглядів Т. Шевченка,

І. Франка, М. Коцюбинського та інших видатних наших земляків. І на сьогодні нам обов'язково слід звертатися до мудрості народного вчителя — Григорія Савича Сковороди.

Література

1. Башкір О.І., Собченко Т.М., Цапко А.М. Форми виховної роботи класного керівника в закладах загальної середньої освіти // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. / [редкол. А.В. Сущенко (голов. ред.) та ін.]. Запоріжжя : КПУ. 2020. Вип. 68. 252 с. Т.1. URL: <http://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/4967>
2. Башкір О.І., Денисенко А.О. Особливості командування в хореографічних колективах // Теорія та методика навчання та виховання. 2022. №52. С. 9–20. DOI: <https://doi.org/10.34142/23128046.2022.52.01>
3. Боченко О.В. Основні ідеї виховання та навчання в творах Григорія Сковороди // Наук. записки кафедри педагогіки. 2014. № 36. С. 65–71.
4. Гужва О.П. Сковорода: народження ідеї // Вісник Харків. нац. пед. ун-ту іме-

ні Г.С. Сковороди. Філософія. 2012. №37. С. 59–71.

5. Іванов Є.К. Гуманістичні засади виховання Г. С. Сковороди [Електронний ресурс]. URL: http://metodportal.net/system/files/mp/2013/07/20307/kurs.project.skovoroda_copу.pdf.

6. Кавалерова Н. А., Іванова Н.В. Філософсько-освітні горизонти Григорія Сковороди : монографія. Одеса : Астропринт, 2010. 151 с.

7. Комінарець Т.В., Кучер О.А. Гуманістичні ідеї Г.С. Сковороди в поглядах на виховання особистості // Таврійський вісник освіти. 2013. №1. С. 5–9.

8. Коцур В. Спадщина Григорія Сковороди як фундамент історико-духовного виховання майбутніх учителів // Освіта і управління. 2004. Т. 7, № 1. С. 91–96.

9. Сковорода Г. Повне зібрання творів : в 2 т. / [ред. кол. В.І. Шинкарук (гол.) та ін.]. Київ : Наук. думка, 1973. Т. 1. 531 с.

10. Сковорода Г. Сочинения в двух томах. Москва, 1973. Т.2. 483 с.

11. Стельмахович М.Г. Г. Сковорода і народна педагогіка // Початкова школа. №1. 1996. С. 46–50.

12. Стогній І.П. Сковорода Григорій: ідейна спадщина і сучасність. Київ, 2003. 716 с.

26.05.2023

Відомості про авторів:

Башкір Ольга Іванівна — доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри освітології та інноваційної педагогіки; Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди; Харків, Україна; email: boi83@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5237-9778>

Зеленська Людмила Дмитрівна — доктор педагогічних наук, професор, декан факультету історії і права, професор кафедри освітології та інноваційної педагогіки; Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди; Харків, Україна; email: zelenskaya_ludmila@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3324-5173>